

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ РЕЖИМІВ МОВЛЕННЯ: ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Важливою особливістю інформаційно-психологічної агресії РФ на непідконтрольних та звільнених територіях Сходу України є те, що насамперед вона здійснюється за допомогою телерадіомовлення (в основному – телебачення).

Довідково:

За результатами опитувань, 83 % жителів регіону отримують новини саме з телевізійних передач. Друге та третє місце зі значним відривом посідають інтернет-ЗМІ (41 % – аудиторія онлайн-джерел), родичі, друзі та сусіди (24 % отримують інформацію від них). При цьому лише близько третини телевізійної аудиторії мають доступ до супутникового мовлення. Найбільш поширеним медіа-каналом залишається саме ефірне телебачення і радіо¹. Станом на весну 2016 року профільним відомствам України вдалося в цілому відновити мовлення національних ТРК лише на неокупованих і звільнених територіях Донецької та Луганської областей і на південних околицях Донецька. У населених пунктах т.зв. «сірої зони» вздовж лінії розмежування український сигнал приймається лише подекуди, мовлення «ЛНР-ДНР» – усюди². На окупованих територіях національне українське телерадіомовлення досі практично відсутнє, що, зокрема, підтверджується волонтерами ГО «Донецький інститут інформації» (<http://dii.dn.ua/>), які знаходяться у цій зоні.

Така ситуація вимагає вивчення міжнародного досвіду проведення інформаційних операцій та війн, в яких в якості каналу впливу переважно використовувалося саме телерадіомовлення.

Слід враховувати, що стратегічною метою інформаційної та гуманітарної політики України на непідконтрольних та звільнених територіях є не маніпулятивні та деструктивні інформаційно-психологічні впливи на її населення, а повноцінна соціально-психологічна реабілітація і реінтеграція громадян, яку можна розуміти як їх готовність до добровільного й повноцінного включення в усі сфери і процеси загальноукраїнського життя. Водночас для реалізації цих завдань може бути корисним міжнародний досвід щодо інституційного, фінансового та адміністративно-логістичного забезпечення подібних акцій, створення та/або захоплення інформаційно-

¹ Протидія російській інформаційній агресії: спільні зусилля задля захисту демократії. Аналітичний звіт. – К.: Телекритика, 2015. – 77 с.

² http://mip.gov.ua/files/documents/_MIP_2016_first_quartal_07.pdf

комунікаційних інфраструктур, стратегій контрпропаганди й інформаційного протиборства.

Операція США і держав коаліції в Іраку (2003 рік)

Військова операція США і країн-союзників проти Іраку була розпочата з метою повалення уряду Саддама Хусейна і стала першою фазою затяжної іракської війни 2003-2011 рр. Велике значення надавалося інформаційній складовій операції, зокрема її медіа-супроводу. У рамках іракської операції передбачалося медіа-охоплення трьох цільових аудиторій – власне іракської та частково близькосхідної, американської, а також світової. У самому Іраку інформаційна кампанія повинна була проходити у декілька етапів – підготовчий (до початку воєнних дій), супровід самої військової операції та післявоєнний, який мав увінчатися суттєвою перебудовою медіа-системи країни в інтересах США і держав коаліції (власне, налагодження спеціального мовлення). Ситуація в іракському медіа-просторі того часу є подібною до такої на невідконтрольних українських територіях ще принаймні у двох важливих аспектах: 1) домінуючі позиції радіо і телебачення у структурі ЗМІ; 2) наявність потужного конкурента американським мовникам у вигляді іракського й особливо – регіонального арабського телерадіомовлення (подібно до телебачення РФ в ОРДіЛО).

Кампанія розроблялася та скеровувалася на найвищому (для психологічних операцій) рівні стратегічного військового підпорядкування. Її організацію та ведення було покладено на Головне командування спеціальних операцій (*United States Special Operations Command*), у складі одного з Управлінь якого знаходиться 4-а група бойових операцій інформаційного забезпечення збройних сил США (*4th Military Information Operations Support Group*) – основне регулярне формування психологічних операцій (ПсО) сухопутних військ й одночасно ядро всієї структури психологічних операцій ЗС США.

Довідково:

Деякі експерти (П. Пафнутьєв, І. Панарін) звертають увагу на те, що саме кампанія в Іраку істотним чином вплинула на погляди американських фахівців щодо ролі ПсО в сучасній війні.³ Дійсно, саме на цьому театрі воєнних дій набуває остаточної концептуалізації поняття «психологічна операція» (*psychological operation – PSYOP*). У вересні 2003 року було оприлюднено розроблену під егідою Об'єднаного комітету начальників штабів і Міністерства армії США «Доктрину спільних психологічних операцій», у якій, зокрема, вводиться така їх класифікація: «оперативна / тактична / стратегічна психологічна операція» (*operational / tactical / strategic psychological operation*)*. Стратегічні психологічні операції в Доктрині визначаються таким чином: «Інформаційна діяльність на міжнародній арені, проваджувана органами управління Сполучених Штатів як в мирний час, так і протягом військового конфлікту задля впливу на ставлення, сприйняття та поведінку відповідно до цілей та завдань, що стоять перед Сполученими Штатами. Подібні програми реалізуються переважно поза військовою сферою, проте до їх виконання може бути залучене Міністерство оборони. Військові ПсО, які можуть справляти стратегічний вплив, мають бути скоординовані зі здійсненням національної політики в інших сферах.»⁴.

Таким чином, *стратегічні ПсО вже на початку 2000-х років трактувалися керівництвом США як операції подвійного (і військового, і цивільного) характеру, які, відповідно, можуть ініціюватися та проводитися як цивільними, так і військовими організаціями, причому як у воєнних, так і в мирних умовах.* Характерно, що в Іраку ПсО планувалися та здійснювалися не тільки під час самого конфлікту, але і в період, що передував їм, а також після закінчення бойових дій, коли саме військові контролювали відновлення іракських комунікаційних мереж, мовлення, медійного ресурсу, залучаючи при цьому цивільні організації.

Відповідним був інфраструктурний та фінансовий масштаб інформаційної кампанії. Вже у період підготовки до вторгнення в Ірак американськими інформаційними структурами було організовано радіо- і телемовлення на війська та населення по всій країні. Зокрема, у 2002-2003 рр. США організували роботу цілого ряду радіостанцій, звідки мали змогу виходити в ефір різні іракські опозиційні угруповання. Ще до початку бойових дій пропагандистське мовлення на Ірак вели близько 27 радіостанцій, а відразу після закінчення військових дій у квітні 2003 р. в радіоефірі Іраку з'явилося близько 20 нових FM-станцій, що транслювали

³ <http://vpk-news.ru/articles/1173>; http://propagandahistory.ru/books/Igor-Panarin_SMI--propaganda-i-informatsionnye-voyny/33

* Треба, проте, наголосити, що сам термін «психологічні операції» (*psychological operation*) згодом був офіційно замінений Міністерством оборони США на термін «військові операції інформаційної підтримки» (*military information support operations*). (Див.: Joint Publication 1-02. Department of Defense. Dictionary of Military and Associated Terms. 8 November 2010 (As Amended Through 5 February 2016). [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp1_02.pdf)

⁴ Joint Publication 3-53. Doctrine for Joint Psychological Operations. 5 September 2003 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB177/02_psyop-jp-3-53.pdf

новинні, спортивні та музичні програми на арабській мові. Крім того, у країні продовжили мовлення ВВС і «Радіо Свобода - Радіо Вільний Ірак».⁵

У ході операції планувалося взяти під безпосередній контроль власну інформаційно-телекомунікаційну інфраструктуру Іраку і в подальшому використовувати її в своїх цілях. Тому на початкових етапах передбачалося лише тимчасове виведення з ладу обладнання за допомогою т. зв. «електромагнітної бомби», і лише після кількох успішних пропагандистських акцій Міністерства інформації Іраку американські війська були змушені нанести серію авіаударів по будівлі телецентру в Багдаді.⁶

У січні 2003 р., ще до початку бойових дій військове командування і спеціальні відомства США уклали договір з приватною компанією *Science Applications International Corporation (SAIC)*, згідно з яким вона мала створити й «запустити» телерадіокомпанію для роботи в післявоєнний період в інтересах США та держав коаліції. Було створено *Iraqi Media Network (IMN)*. Згідно з соціологічними даними, у перші роки існування мовник не користувався ані довірою, ані популярністю через надмірно пропагандистський та «американський» контент. Значно вищими були тоді рейтинги арабських супутникових каналів *Al-Jazeera* та *Al-Arabiya*.⁷

Нині *IMN* перетворився на високорейтинговий медіа-холдинг «Аль-Іракія» (*Al Iraqiya*) зі статусом іракського громадського мовника, що складається з інформагентства, двох телеканалів і двох радіостанцій, мовить як в ефірі, так і через супутник і, за даними англomовної Вікіпедії, охоплює 85 % населення Іраку, маючи при цьому аудиторію в 40 % населення країни.

Крім цього, окупаційна адміністрація негайно після кінця воєнних дій почала активно відновлювати або створювати локальні «приватні» радіо- та телеорганізації у регіонах країни, причому цим займалися безпосередньо фахівці ПсО збройних сил США та Сполученого Королівства.

---

⁵ <http://vpk-news.ru/articles/1173>

⁶ Там само.

⁷ Там само.

За тогочасними повідомленнями «*Associated Press*», створення місцевих мовників уже влітку 2003 року розгорнулася в містах Тікріт, Мосул, Кіркук⁸.

9 грудня 2003 р. Коаліційна керуюча адміністрація (*Coalition Provisional Authority*) Іраку прийняла рішення про створення Урядової корпорації інформації. У завдання нової організації входив контроль за діяльністю друкованих та електронних ЗМІ країни, видача ліцензій на випуск нових видань і відкриття радіо- і телестанцій, заснування урядового агентства новин, радіостанції та телебачення. Корпорації також було доручено працевлаштувати працівників розпущеного після зміни режиму Міністерства інформації Іраку. На початку 2004 р. Коаліційною керуючою адміністрацією Іраку був оголошений тендер за контроль над інформаційною мережею країни, в якому взяли участь близько 30 іноземних інформаційних компаній. У підсумку тендер на підписання 96-мільйонного контракту виграв американський виробник телевізійного обладнання *Harris Corporation*⁹.

В якості альтернативи впливовим регіональним мовникам для інформування аудиторії арабських країн (зокрема щодо присутності американських військ на Близькому Сході) з кінця лютого 2004 р. на регіон було розпочато мовлення нового американського інформаційного супутникового каналу на арабській мові *Alhurra* («Вільний»).

Не дивлячись на низку серйозних прорахунків у розробці концепції мовлення та логістиці, а також на наявність потужного конкурента у вигляді арабського телерадіомовлення, країнам коаліції (і передусім США) вдалося реалізувати в Іраку план створення сучасної відкритої медіа-системи західного типу, і водночас – підконтрольної як на стратегічному, так і на оперативно-тактичному рівнях інформаційної інфраструктури для забезпечення своєї військово-політичної присутності, а в подальшому – для зміцнення власного інформаційного впливу на аудиторію Іраку та країн Близького Сходу. За даними американських джерел, уже наприкінці

---

⁸ Там само.

⁹ <http://vpk-news.ru/articles/1173>

2005 року в Іраку функціонувало 170 газет і 80 телеканалів (включаючи супутникові) проти приблизно 10 газет двох державних мовників при режимі С. Хусейна; кількість користувачів Інтернету склало 168 000 осіб, а мобільного зв'язку – 5,2 млн, порівняно з відповідно 4 000 і 80 000 осіб до 2003 року¹⁰. Вимірювання та статистика 2012 року продемонстрували подальше динамічне збільшення цих показників, що дозволяє говорити про усталені та здорові тенденції розвитку¹¹. Об'єктивно створення більш розвиненої та відкритої медіа-системи дозволило США сильніше впливати на громадську думку, коригувати політичні процеси тощо.

Водночас цей успіх багато в чому був досягнутий завдяки діям, які США так ніколи й не змогли виправдати в очах світової громадської думки. Таким чином, можна сказати, що відносний інформаційно-психологічний контроль над локальною аудиторією був досягнутий за рахунок невдалого медіа-супроводу війни в Іраку на глобальному рівні.

Ще одним прорахунком (який, щоправда, згодом вдалося виправити) виявилось те, що при виробництві та розповсюдженні контенту недостатньою мірою було враховано менталітет місцевих аудиторій і складний культурно-релігійний ландшафт Іраку. Сильно ускладнювала цю ситуацію також наявність у регіоні власної розвиненої медіа-системи і зокрема телерадіомовлення, представленого такими потужними мовниками-конкурентами як, наприклад, *Al-Jazeera*.

Міжнародна медійна політика Російської Федерації. Її наслідки для Молдови (Придністров'я), Грузії (Абхазія та Південна Осетія), України, країн Балтії та ЄС в цілому

Протягом приблизно останніх десяти років Російської Федерації вдалося створити підконтрольну державі медійну платформу, яка складається з декількох центрів, основними з яких є *Всероссийская государственная*

¹⁰ <http://www.discoverthenetworks.org/viewSubCategory.asp?id=33>;

<http://abcnews.go.com/WNT/IraqWhereThingsStand/story?id=1910844#.T5pZEIJ4BY4>

¹¹ Arab Media Outlook 2011-2015 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://stmjo.com/wp-content/uploads/2015/06/Arab-Media-Outlook-2011-2015.pdf>

телевизионная и радиовещательная компания (ВГТРК), ОАО «Газпром-Медиа Холдинг», ЗАО «Национальная Медиа Группа» (НМГ). Крім того, у РФ діє централізована державна система іномовлення, яка станом на 2016 рік включає в себе *Федеральное государственное унитарное предприятие «Международное информационное агентство «Россия сегодня»* (раніше – *РИА Новости*), мультимедійну службу *Sputnik* (раніше – «*Московское радио*», «*Голос России*») і міжнародну інформаційну телевізійну компанію *RT* (раніше – *Russia Today*). Служби іномовлення завжди отримували щедре бюджетне фінансування, але з 2013 року воно стрімко збільшується. Так, якщо у 2014 році агентство «*Россия сегодня*» отримало з федерального бюджету 2,67 млрд руб., то вже у 2015 р. на його утримання було виділено 6,48 млрд руб.¹².

Увесь цей медійний «кулак» працює в постійній та тісній сув'язі з відповідними державними органами. Зокрема, представники ПАО «Газпром» і державних медіа-організацій на постійній основі входять до Міжвідомчої комісії Ради безпеки РФ з інформаційної безпеки – одного з ключових постійно діючих органів російського Радбезу.

У 2008 році у зв'язку з російсько-грузинською війною розгорнулося гостре інформаційне протиборство між Грузією (у партнерстві з США) і Росією, насамперед довкола питання про причини і головних винуватців (агресорів) цього конфлікту. Об'єктом боротьби стала свідомість населення і політичних еліт Північного Кавказу, пострадянського простору, ЄС. За одностайною думкою експертів, на рівні міжнародних аудиторій Росія в цій інформаційній війні зазнала поразки.¹³

У 2008 році уряд Грузії був поставлений перед необхідністю вступити в інформаційне протиборство з РФ. За твердженням американської газети

---

¹² http://www.rbc.ru/ins/technology_and_media/05/11/2014/54592396cbb20f2381c3e089

¹³ Російський фахівець А. Манойло резюмує причини цієї невдачі таким чином: «З боку Заходу в інформаційній війні діяла система, сили спеціальних психологічних операцій, з російської сторони – дві особи: президент і голова уряду; з боку Заходу застосовувалися технології, з російської сторони – вдалі імпровізації; Захід застосовував багатоходові оперативні комбінації, заготовлені заздалегідь, ми ж на них відповідали реагуванням «за фактом» // <http://www.politex.info/content/view/597/30/>

The Washington Post, у квітні 2008 року Грузією був підписаний контракт, оцінюваний в \$200 тис., з американською консалтинговою фірмою *Orion Strategies*, що належить Ренді Шенемани (на той момент він був радником з зовнішньої політики кандидата в президенти США Джона Маккейна)¹⁴. За твердженням британської газети *The Times*, Грузією був також підписаний контракт з одним з бельгійських PR-агентств. Було розгорнуто досить інтенсивну PR-кампанію на захист інтересів Грузії. *The Times* писала, що «якщо б грузинська армія була такою агресивною, як піар-кампанія влади країни, то результат війни в Південній Осетії міг би бути зовсім іншим»¹⁵. З 9 серпня 2008 року за рішенням РНБО Грузії на підконтрольній території було припинено мовлення всіх російських телеканалів. Пізніше грузинські власті відкрили доступ до ДТВ, ТНТ, СТС, «Культура», і забороненими залишилися тільки телеканали з новинними програмами – Перший канал, Росія, НТВ, ТВ Центр і Вести. Єдиним російськомовним каналом з новинної програми, що мовив у Грузії, залишився RTVi, що контролювався Володимиром Гусинським.

Водночас Південна Осетія та Абхазія залишилися у відносній медійній ізоляції «під парасолькою» російських ЗМІ. Так, розпорядженням президента Республіки Абхазія від 20.11.2009 р. затверджено перелік обов'язкових загальнодоступних телеканалів, який складається з семи російських і двох абхазьких мовників. Щоправда, у районах Очамчирі і Гал мовлять грузинські канали.¹⁶ У 2008-2009 роках Грузія намагалася накладати штрафи на російські канали за незаконне мовлення на її суверенних (хай і непідконтрольних) територіях, проте це було скоріше актом символічним і не мало значущого ефекту¹⁷.

Цікавим є досвід грузинського російськомовного (а з 2011 року – частково англomовного) супутникового каналу «Первый Информационный

¹⁴ http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/08/12/AR2008081202932.html?nav=rss_politics

¹⁵ Georgia loses the fight with Russia, but manages to win the PR war // *The Times*, 13 августа 2008

¹⁶ <http://apsnypress.info/news/4707.html>

¹⁷ <https://lenta.ru/news/2009/12/07/fine/>

Кавказский (ПІК)», що мовив з 2010 по 2012 роки через зарубіжних операторів – французького «Eutelsat», та британського «Key 1». Програмна концепція – суспільно-політичний новинний телеканал, бюджет – у межах 7 млн ларі на рік. Проект пов’язують з ім’ям М. Саакашвілі. На користь цього твердження говорить той факт, що мовлення каналу було призупинене відразу після зміни політичної ситуації в Грузії. Робота ПІКу отримала досить суперечливі оцінки, проте вона є яскравим прикладом того, як у межах невеликого бюджету, з використанням сучасних ІКТ можна втілити резонансний і досить масштабний медіа-проект¹⁸.

З кінця травня 2016 року жителі більшої частини самопроголошених республік Абхазія і Південна Осетія, можуть за допомогою домашньої антени приймати більше 20 грузинських каналів. Роботи з налагодження цифрового телемовлення здійснені на кошти ТОВ «Стерео+» за підтримки ЄБРР. Цікаво, що, за повідомленнями топ-менеджерів цієї компанії, осетинський та абхазький режими і керівництво Грузії на даний момент взаємно відмовились від практики «глушіння» телевізійних трансляцій¹⁹. За деякими повідомленнями, подібні ж процеси медійної конвергенції тривають останніми роками і між Республікою Молдова та Придністров’ям.

Ці конструктивні процеси, однак, не відмінюють того факту, що багаторічне перебування в просторі російської пропаганди за умов обмеженого доступу до об’єктивної інформації призвело до глибоких деформацій у громадянських, міжетнічних та міжрегіональних відносинах молдавського та грузинського суспільств, суттєво порушило нормальний перебіг суспільно-політичного, економічного і гуманітарного життя, поставило під сумнів саму можливість подальшого сталого розвитку цих двох країн. І для Молдови з Придністров’ям, і для Грузії з Абхазією й

¹⁸ <http://gomel-sat.bz/4853-pervyj-kavkazskij-kanal-gruziya.html>; <http://www.vestikavkaza.ru/news/Pervyy-informatsionnyy-kavkazskiy-prodolzhit-veshchat-na-litovskie-dengi.html>; https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B2%D1%8B%D0%B9_%D0%98%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%9A%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9.

¹⁹ <http://www.ekhokavkaza.com/a/27757303.html>

Південною Осетією відновлення суспільної консолідації та громадянського миру є нині одною зі стратегічних проблем, повноцінне розв'язання якої, очевидно, потребуватиме багатьох років. Наприклад, за свідченням місцевих мешканців, в Абхазії досі дуже поширені антигрузинські настрої і відповідна риторика щодо «грузинського фашизму»²⁰.

Факти свідчать, що до 2014 року російські служби ПсО та медіа змогли достатньо продуктивно використати уроки грузинської медіа-кампанії, вдосконаливши організацію та методи роботи і технології впливу.²¹ Про це свідчить як високоефективний медіа-супровід окупації та військових дій в Україні (ПсО для локальних аудиторій, включаючи запровадження спеціального телерадіомовлення в окупованих районах), так і суттєвий дестабілізуючий вплив на політичні кола та громадську думку держав ЄС, що спонукало Єврокомісію, а також уряди цілої низки окремих країн Союзу – Німеччини, Чехії, Нідерландів, Польщі, країн Балтії – терміново шукати шляхи та інструменти протидії російській пропаганді²².

Нині Російська Федерація володіє одним із найбільших і найпотужніших медійних потенціалів у світі, причому передусім у сфері телерадіомовлення. Сучасна медіа-система РФ: а) має значні фінансові ресурси, що дозволяє їй працювати в цілому на рівні міжнародних стандартів якості; б) має глобальне охоплення і значну світову аудиторію, у тому числі в країнах ЄС та США; в) має великий досвід та можливості для виготовлення й поширення високоякісного пропагандистського контенту, проведення ефективних кампаній дезінформації, дискредитації, корекції громадської

²⁰ <http://nv.ua/opinion/panfilov/kogda-abhazija-osetija-i-krym-osvobodjatsja-ot-vlasti-kremlja-68583.html>

²¹ <http://old.niss.gov.ua/Monitor/june2009/03.htm>

²² <http://www.euractiv.com/section/global-europe/news/eu-launches-operation-to-counter-russian-propaganda/>;
<http://www.dw.com/uk/%D1%94%D1%81-%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%B2-%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B1%D1%8E%D0%BB%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%8C-%D0%B4%D0%BB%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%96%D1%97-%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96%D0%B9-%D0%B4%D0%B5%D0%B7%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97/a-18829009>;
<http://www.euointegration.com.ua/news/2016/05/26/7049857/>;
http://osvita.mediasapiens.ua/web/online_media/nimechchina_zapustit_mizhnarodniy_novinniy_servis_dlya_protidi_i_rosiyskiy_propagandi/;
http://dt.ua/WORLD/niderlandi-i-polscha-shukayut-finansuvannya-na-rosiyskomovne-zmi-bez-propagandi-179362_.html

думки і т.ін.; г) на даний момент майже повністю підконтрольна політичному керівництву держави. Усе це робить російські медіа могутнім і надійним інструментом для здійснення інформаційно-психологічних операцій досить широкого спектра (з точки зору територіального та аудиторного охоплення, тривалості, рівня складності, включаючи спеціальні режими мовлення для окремих районів).

Протягом останніх двох років протидіяти російській пропаганді за допомогою заборон намагаються країни Балтії. На території Литви ще у 2014 році припинено трансляцію російських телевізійних каналів (РТР, ОРТ, НТВ), більш жорстко контролюється діяльність литовських ЗМІ проросійської орієнтації (щотижневик «Литовский курьер», «Обзор», «Експрес-неделя» та телевізійний «Балтийский канал» – дочірня структура ОРТ в країнах Балтії). Понад те, Литва загалом відмовилась від розвитку зв'язків із Росією в культурно-гуманітарній сфері. Так, Міністерство культури країни уникає підписання відповідної програми співпраці з РФ на 2014-2015 роки, а також плану реалізації спільних проектів з російською Федеральною агенцією «Россотрудничество»²³.

Посилився контроль за діяльністю російських ЗМІ і в Латвії. У листопаді 2014 р. Національна рада Латвії з питань електронних засобів масової інформації наклала штраф на «Балтійський канал» за необ'єктивне висвітлення подій в Україні та розпалювання міжнаціональної ворожнечі. Крім того, є рішення про обмежену ретрансляцію телеканалу «Россия-РТР» на латвійській території²⁴.

Щодо медіа-системи сучасної України, то вона, демонструючи загалом здорові тенденції розвитку в руслі класичних європейських норм (значно вищий від російського рівень плюралізму, незалежності ЗМІ, свободи слова, дотримання журналістських стандартів та етики, бурхливий розвиток громадянської журналістики), все ще знаходиться на стадії формування, що

---

²³ <http://bintel.com.ua/uk/article/opyt-baltii/>

²⁴ Там само.

обумовлює її «хвороби росту». Це, зокрема: нерозвиненість власних корпоративних традицій і «шкіл», порівняно скромні фінансові ресурси і пов'язана з цим надмірна залежність від поточної комерційної кон'юнктури, часто – недостатній фаховий рівень журналістів і неякісний контент, слабкий громадський мовник і мережа малоефективних державних телерадіоорганізацій, мінімальна здатність до консолідації задля загальнонаціональних інтересів.

Крім того, принципово різними є моделі українського та російського телерадіомовлення: якщо в РФ протягом останнього десятиріччя сформовано потужний, консолідований та підконтрольний керівництву держави медіа-комплекс, орієнтований здебільшого саме на пропаганду та інформаційні війни, то українські телевізійні ЗМІ, навпаки, формувалися в парадигмі мирного розвитку, свободи слова, ринкового саморегулювання, відносної незалежності від держави і реального плюралізму.

Є досить очевидним, що в системі координат нав'язаної Україні Російською Федерацією «гібридної війни» значно ефективнішою є перша (російська) модель, хоча б тому, що вона являє собою готовий інструмент для реалізації спланованих уже інформаційно-психологічних операцій. До того ж у медійній ситуації, що склалася нині в зоні конфлікту на сході України, проти української сторони досі працює ще низка додаткових чинників:

- серед населення регіону заздалегідь були сформовані сепаратистські та проросійські настрої (що варто розглядати як інтегральну складову плану вторгнення);
- на відміну від українських, профільні відомства і медіа-організації РФ мають значний досвід інформаційно-психологічної експансії за подібним до «донбаського» сценарію (Придністров'я, Абхазія, Південна Осетія, чималий досвід іномовлення, тобто роботи з іншими, «недомашніми» аудиторіями), напрацьовані технології виготовлення контенту і проведення подібних ПсО;

- через російські медіа цільовим аудиторіям відразу були запропоновані прості, привабливі, добре артикульовані псевдоідеологічні концепти («Донбас – край шахтарів, годувальник», «Русский мир», «Новороссия»), образ ворога («киевская хунта», «укрофашисты», «бендеровцы»), образ друга («Росія – визволитель, помічник», «російський доброволець») і перспектива («Вільна та заможна Новоросія у складі Росії»). Це різко відрізнялося та відрізняється від неоднозначного, плюралістичного, орієнтованого на рефлексію і дискусію українського медіа-контекста;
- від самого початку окупації під контролем сепаратистів опинилися найпотужніші в Донецькій та Луганській областях передавачі аналогового телевізійного мовлення і найвищі точки їх підвісу, так само як державне майно, обладнання і значна частина персоналу місцевих телерадіоорганізацій (ТРО) та філій Концерну РРТ. Українська сторона, відповідно, позбулася всього цього ресурсу;
- населення непідконтрольних, а подекуди й звільнених територій вже більше двох років знаходиться майже виключно у фокусі високоефективної російської пропаганди.

Водночас викладені вище характеристики медіа-система сучасної РФ з усією очевидністю свідчать, що вона кардинально відрізняється від класичних відкритих ринкових систем, що сформовані (або формуються) практично в усіх країнах, які потерпають нині від російської пропаганди, принаймні за такими фундаментальними ознаками: 1) абсолютним пріоритетом її функціонування є не задоволення відповідних потреб громадян та суспільства, а інформаційна агресія, маніпулювання й дестабілізація; 2) вона є штучно керованою ззовні; 3) вона нездатна слугувати чинником довгострокового сталого розвитку. Навпаки, оскільки ця система призначена, насамперед, для ведення війни, при всій її ефективності у здійсненні спеціальних інформаційних операцій, вона являє стратегічну

небезпеку насамперед для самої Російської Федерації, – навіть у короткостроковій перспективі.

З цих причин у процесі налагодження протидії інформаційній агресії РФ (у тому числі в питанні створення ефективного контрпропагандистського спеціального мовлення в ОРДЛО) Україна має обережно підходити до спроб глибокої адаптації своєї медіа-системи до сучасних викликів. Враховуючи те що вітчизняні ЗМІ загалом успішно розвиваються за класичною ліберально-демократичною моделлю, значно привабливішим для України є американський досвід, що передбачає широке використання військово-цивільного та державно-приватного партнерства, орієнтацію на ринкові механізми, досягнення конкурентоспроможності свого продукту (а не намагання просто «заблокувати» конкурентів), застосування високих технологій тощо.

ВИСНОВКИ

- На сьогодні найбільш наближений для України досвід ведення спеціального мовлення на проблемні території відноситься до кампанії США в Іраку.
- Ефективне проведення державної політики у сфері здійснення контрпропаганди і налагодження спеціального мовлення в окупованих районах передбачає відповідну інституціоналізацію – ця сфера має бути закріплена за єдиним спеціальним органом, безпосередньо пов'язаним з урядовим механізмом прийняття політичних рішень у сфері національної безпеки, а також з дотичними відомствами у різних сферах державного управління.
- Навіть у мирний час, а надто – в умовах зовнішньої воєнної та інформаційної агресії, доцільним є розширення меж компетенції військових сил спеціальних операцій (ССО) і досягнення максимально можливого

ступеня координації та взаємодії між військовими органами управління, державними й іншими установами, які залучаються до проведення ПсО*.

- Державно-приватне партнерство, зокрема – звернення державних відомств до перевірених та авторитетних приватних компаній (вітчизняних чи іноземних) задля виконання певних високоспеціалізованих завдань ПсО, зазвичай виправдовує себе.

- У ПсО з використанням сегменту аудіовізуальних медіа, крім ефірного телерадіомовлення, може ефективно застосовуватися і супутникове (успішний досвід *Alhurra*, *Первого Информационного Кавказского* і особливо *Белсату*, штаб-квартира якого знаходиться на території Польщі, а мовлення здійснюється через супутник на територію Республіки Білорусь).

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- РНБО України, Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів України, ГШ ЗСУ, ССО України, спеціальним та іншим профільним відомствам:

1) розробити спеціальну програму відновлення національного телерадіомовлення (або ширше – національного медіа-середовища) на непідконтрольних та звільнених територіях України, в якій були б передбачені такі ключові моменти: чіткий розподіл повноважень та сфер відповідальності між відомствами, моделі та механізми військово-цивільного та державно-приватного партнерства (аж до конкретних учасників такого партнерства), варіанти очікуваних кінцевих результатів та схем роботи залежно від основних сценаріїв розвитку подій (умовно – повне звільнення

---

* В Україні такими є (приблизно): вищі органи законодавчої та виконавчої влади, Рада національної безпеки і оборони України, МЗС, СБУ, МВС, Державна прикордонна служба, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державний комітет телебачення і радіомовлення України, Національна Рада з питань телебачення і радіомовлення, Міністерство інформаційної політики, Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство культури України, Національна академія наук України, місцеві (регіональні) органи виконавчої влади.

територій проведення АТО, відновлення повномасштабних воєнних дій, збереження статус-кво);

2) переглянути модель організації та координації роботи профільних державних органів довкола відновлення національного мовлення на Донбасі у напрямі її централізації та збільшення обсягу повноважень і відповідальності спеціально створеного органу міжвідомчої координації. Зокрема, враховуючи стратегічне значення завдань, покладених на Міжвідомчу комісію з питань забезпечення стабільного функціонування системи національного телебачення і радіомовлення (нині діє у складі МІП), можливо, є доцільним надання їй особливого статусу з підпорядкуванням не профільним міністерствам*, а безпосередньо Прем'єр-міністру, Першому віце-прем'єр-міністру, Адміністрації Президента або РНБО України;

3) у перспективі – переглянути (розробити) основні моделі державного та військового підпорядкування і менеджменту для розробки і проведення ПсО;

4) розглянути доцільність та можливості функціонального та структурного об'єднання державного управління національної інформаційно-комунікаційною інфраструктурою під егідою єдиного відомства, оскільки зараз ці функції надмірно розпорочені між різними установами.

Ключовим аспектом питання запровадження спеціального мовлення для непідконтрольних територій є проблема виробництва якісного контенту і дотримання журналістських стандартів, що, у свою чергу, є складовою більш широкого питання вдосконалення вітчизняної системи медіа-виробництва, механізмів саморегулювання журналістської спільноти і підготовки кадрів. З цих причин – **Держкомтелерадіо України, Національній Раді з питань телебачення і радіомовлення, Наглядовій раді Національної суспільної телерадіокомпанії України (НСТУ), Міністерству інформаційної**

---

* Нині такими є Міністерство інформаційної політики і Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України.

політики у співробітництві з неурядовими професійними організаціями журналістів:

1) розглянути можливість наділення більш широкими повноваженнями (у т.ч. – розглянути можливість передачі частини повноважень, що належать державі або регуляторним органам) органів саморегуляції ЗМІ (які вже створені в Україні), забезпечуючи їм можливість прийняття не лише дорадчих чи рекомендаційних рішень, але й таких, що є обов'язковими для виконання всіма суб'єктами відповідних відносин;

3) регулюючому органу в співробітництві з медійними громадськими організаціями подати пропозиції щодо вдосконалення законодавчої баз щодо протидії «джинсі», поширенню недостовірної інформації;

4) розглянути можливість створення у складі НСТУ окремої редакції (робочої групи) програм для Донбасу з покладанням на неї функцій з розробки програмної концепції мовлення, вимог до контенту з урахуванням специфіки цільової аудиторії, підготовки пропозицій щодо менеджменту, кадрового складу, логістики та інституційно-організаційної моделі закладів спеціального телерадіомовлення на територіях Донбасу. На платформі такої групи доцільно налагодити співробітництво з представниками регіональної журналістики Донбасу, національними та іноземними мовниками, консалтинговими фірмами, державними відомствами тощо.

- Держкомтелерадіо України, Наглядовій раді НСТУ, Міністерству інформаційної політики, Міністерству з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, ДССЗІ України, Концерну РРТ, Центру «Укрчастотнагляд» – враховуючи низьку ймовірність і високу вартість налагодження безперебійного національного ефірного мовлення в невідконтрольних уряду районах, а також відповідний зарубіжний досвід, розглянути питання супутникової трансляції спеціального контенту, орієнтованого на аудиторії ОРДЛО, АРК Крим, звільнених територій, внутрішньо переміщених осіб. Крім того, – розглянути доцільність

та можливість безоплатної видачі громадянам, які періодично прибувають з ОРДЛО на підконтрольні уряду території, тюнерів T2 зі спеціальними налаштуваннями.

Відділ інформаційної безпеки
та розвитку інформаційного суспільства

(С. Л. Гнатюк)

№ 6, Серія «Інформаційні стратегії»